

ATOQLI OT KOMPONENTLI INGLIZ VA O'ZBEK MAQOLLARINING TEMATIK GURUHLARI

Ilmiy rahbar: Tillar fakulteti

Gumanitar yonalishlarda xorijiy tillar kafedrası oqituvchisi:

Mirzayeva Feruza Samijonovna

feruzamirzayeva1983@gmail.com

Toshqulova Dildora Shavkat qizi

dildoratoshqulova2003@gmail.com

Termiz Davlat Pedagogika instituti

maktabgacha va boshlang'ich ta'limda ingliz tili yo'nalishi

404-guruh 4-kurs talabasi

Annotatsiya: Mazkur maqolada ingliz va o'zbek tillaridagi atoqli ot komponentli maqollar lingvokulturologik va qiyosiy jihatdan tahlil qilinadi. Tadqiqot davomida maqollarda uchraydigan shaxs nomlari, geografik nomlar, diniy obrazlar hamda folklor qahramonlari asosida tematik guruhlar ajratildi. Har ikki til materiallari asosida atoqli ot komponentlarning milliy-madaniy xususiyatlari yoritildi. Shuningdek, ingliz va o'zbek maqollarining umumiy va farqli jihatlari aniqlab berildi.

Kalit so'zlar :maqol, atoqli ot, tematik guruh, ingliz maqollari, o'zbek maqollari, lingvokulturologiya, paremiologiya, qiyosiy tahlil

Annotation :This article analyzes English and Uzbek proverbs containing proper name components from a linguocultural and comparative perspective. The study classifies proverbs into thematic groups based on personal names, geographical names, religious figures, and folklore characters. It also reveals the national and cultural features reflected

in such proverbs in both languages. Furthermore, similarities and differences between English and Uzbek proverbs with proper name components are identified and discussed.

Keywords: proverb, proper name component, thematic group, English proverbs, Uzbek proverbs, linguoculturology, paremiology, comparative analysis

Аннотация : В данной статье рассматриваются английские и узбекские пословицы с компонентами собственных имён в лингвокультурологическом и сопоставительном аспектах. Пословицы классифицируются по тематическим группам на основе личных имён, географических названий, религиозных образов и фольклорных персонажей. Также раскрываются национально-культурные особенности, отражённые в пословицах двух языков. Кроме того, определяются сходства и различия между английскими и узбекскими пословицами с компонентами собственных имён.

Ключевые слова: пословица, компонент собственного имени, тематическая группа, английские пословицы, узбекские пословицы, лингвокультурология, паремиология, сопоставительный анализ

Kirish .Maqollar xalq og‘zaki ijodining muhim tarkibiy qismi bo‘lib, unda xalqning ko‘p asrlik hayotiy tajribasi, urf-odatlar, dunyoqarashi hamda milliy mentaliteti mujassamlashgan bo‘ladi. Har bir xalq maqollarida tarixiy voqealar, buyuk shaxslar, muqaddas joylar hamda afsonaviy obrazlar orqali umumlashgan hayotiy xulosalar ifodalanadi. Shu jihatdan qaraganda, atoqli ot komponentli maqollar tilshunoslikning dolzarb masalalaridan biri hisoblanadi. Ayniqsa, tarkibida atoqli ot komponentlari qatnashgan maqollar alohida ilmiy qiziqish uyg‘otadi. Chunki bunday maqollar orqali xalqning tarixiy shaxslarga bo‘lgan munosabati, diniy tasavvurlari, geografik makon haqidagi qarashlari hamda folklor obrazlariga asoslangan tafakkur modeli namoyon bo‘ladi. Atoqli ot komponentlari maqollarning semantik tuzilishini boyitish bilan birga, ularning obrazlilik darajasini oshiradi va mazmunini yanada aniqroq ifodalashga xizmat qiladi. Ingliz va o‘zbek tillaridagi atoqli ot komponentli maqollarni qiyosiy jihatdan

o'rganish ikki til egalarining milliy-madaniy xususiyatlarini aniqlashda muhim ilmiy ahamiyat kasb etadi. Chunki ingliz maqollarida antik davr, bibliyaviy obrazlar va Yevropa tarixiga oid nomlar ko'proq uchrasa, o'zbek maqollarida esa Markaziy Osiyo tarixiga oid shaxslar, diniy tushunchalar hamda milliy folklor qahramonlari faol qo'llanadi. Bu esa har ikki xalqning ta'rixiy-madaniy tajribasi maqollar tizimida o'ziga xos tarzda aks etishini ko'rsatadi. Shuningdek, atoqli ot komponentli maqollarni tematik guruhlariga ajratish ularning semantik xususiyatlarini tizimli ravishda o'rganish, lingvokulturologik mohiyatini ochib berish hamda paremiologik birliklarning funksional imkoniyatlarini aniqlashda muhim metodologik asos bo'lib xizmat qiladi. Bunday yondashuv orqali maqollarda ifodalangan milliy qadriyatlar, tarixiy xotira va madaniy identifikatsiya masalalarini yanada chuqurroq tahlil qilish imkoniyati yaratiladi.²

Foydalanilgan adabiyotlarning tahlili

Mazkur tadqiqotni amalga oshirishda ingliz va o'zbek tilshunosligiga oid bir qator ilmiy manbalar, lug'atlar hamda paremiologiya va lingvokulturologiya sohasidagi tadqiqot ishlari tahlil qilindi. Foydalanilgan adabiyotlar mavzuni nazariy va amaliy jihatdan yoritishda muhim ilmiy asos bo'lib xizmat qildi.

Xususan, o'zbek xalq maqollari to'plamlari maqollar tizimining milliy xususiyatlarini o'rganishda asosiy empirik manba sifatida qo'llanildi. Ushbu to'plamlarda keltirilgan maqollar orqali o'zbek xalqining tarixiy tajribasi, urf-odatlar va madaniy qadriyatlari haqida keng tasavvur hosil qilish mumkin. Ayniqsa, atoqli ot komponentli maqollarni ajratish va tahlil qilishda bu manbalar muhim ahamiyat kasb etdi.

Shuningdek, Oxford Dictionary of Proverbs kabi ingliz tilidagi manbalar ingliz maqollarining semantik tuzilishi, tarixiy kelib chiqishi hamda lingvokulturologik xususiyatlarini o'rganishda asosiy ilmiy baza bo'lib xizmat qildi. Ushbu lug'atda

¹ Mieder, W. Proverbs: A Handbook. Greenwood Press, 2004.

² Speake, J. Oxford Dictionary of Proverbs. Oxford University Press, 2015.

keltirilgan maqollar orqali ingliz xalqining tarixiy-madaniy tajribasi va dunyoqarashi haqida ilmiy xulosalar chiqarish imkoniyati yaratildi.

Tilshunos olimlarning, jumladan Sh. Safarovning lingvokulturologiyaga oid ishlari maqollarni madaniy kod sifatida tahlil qilishda nazariy asos bo‘lib xizmat qildi. Ushbu yondashuv maqollarda ifodalangan milliy-madaniy birliklarning semantik va pragmatik xususiyatlarini ochib berishga yordam berdi.

³⁴Shuningdek, V. Mieder kabi paremiologiya sohasida ishlagan olimlarning tadqiqotlari maqollarni xalq donishmandligi sifatida talqin qilish, ularning universal va milliy xususiyatlarini ajratish imkonini berdi. Bu esa ingliz va o‘zbek maqollarini qiyosiy tahlil qilishda muhim metodologik asos bo‘lib xizmat qildi.

Bundan tashqari, izohli lug‘atlar va frazeologik manbalar (masalan, Sh. Rahmatullayevning ishlari) atoqli otlarning semantik ma’nosini aniqlash va ularning maqol tarkibidagi funksiyasini tahlil qilishda muhim rol o‘ynadi.

Umuman olganda, foydalanilgan adabiyotlar mavzuni lingvistik, lingvokulturologik va qiyosiy jihatdan kompleks o‘rganishga imkon yaratdi. Ular asosida maqollarning tematik guruhlarini ajratildi hamda atoqli ot komponentlarning milliy-madaniy ahamiyati ilmiy asosda yoritildi.

Atoqli ot komponentli maqollarning lingvistik xususiyatlari

Atoqli ot komponentli maqollar tarkibida aniq shaxs nomlari, joy nomlari, tarixiy shaxslar yoki diniy obrazlar qatnashadi. Bunday birliklar maqollarning obrazlilikini kuchaytiradi hamda ularning mazmunini yanada aniqroq ifodalashga xizmat qiladi.

Masalan:

³ Rahmatullayev, Sh. O‘zbek tilining izohli frazeologik lug‘ati. Toshkent:

⁴ Safarov, Sh. Lingvokulturologiya asoslari. Toshkent: O‘zbekiston Milliy Ensiklopediyasi nashriyoti, 2013.

All roads lead to Rome

When in Rome, do as the Romans do

Every Jack has his Jill

Samarqandga borgan non yemay qaytmaydi

Alisherni tanigan — ilmni tanir

Mazkur maqollarda Rome, Jack, Jill, Samarqand, Alisher kabi birliklar atoqli ot komponentlar hisoblanadi.

Atoqli ot komponentli maqollarning eng muhim lingvistik xususiyatlaridan biri — obrazlilik va umumlashtirish funksiyasidir. Maqollarda aniq bir shaxs yoki joy nomi ishlatilsa ham, u ko‘pincha umumiy ma’noga ega bo‘ladi. Masalan, ingliz tilidagi Every Jack has his Jill maqolida “Jack” va “Jill” konkret shaxslar emas, balki har qanday insonni ifodalovchi umumlashgan obrazlardir. Xuddi shunday, o‘zbek tilidagi maqollarda ham tarixiy yoki afsonaviy shaxslar umumiy xulosa chiqarish uchun ishlatiladi.

Yana bir muhim xususiyat — kognitiv va madaniy yuklamadir. Atoqli otlar orqali berilgan ma’lumot faqat til birliklari emas, balki ma’lum bir tarixiy yoki madaniy bilimni ham o‘z ichiga oladi. Masalan, All roads lead to Rome maqolida “Rome” faqat geografik nom emas, balki qadimgi sivilizatsiya markazi, siyosiy va madaniy qudrat timsoli sifatida namoyon bo‘ladi. O‘zbek maqollarida esa Samarqand yoki Buxoro kabi shahar nomlari tarixiy madaniyat va boylik ramzi sifatida ishlatiladi.

Atoqli ot komponentli maqollar ko‘pincha metaforik ko‘chish asosida shakllanadi. Bu jarayonda real shaxs yoki joy nomi ramziy ma’noga ega bo‘ladi. Masalan, “Alisher” nomi o‘zbek maqollarida faqat tarixiy shaxsni emas, balki ilm-fan, adabiyot va ma’rifat timsolini ifodalaydi. Ingliz maqollarida esa “Caesar” obrazi hokimiyat va siyosiy kuch ramzi sifatida qo‘llaniladi.

Shuningdek, bu turdagi maqollarda lingvokulturologik xususiyatlar kuchli ifodalangan bo‘ladi. Har bir atoqli ot ma’lum bir millatning tarixiy tajribasi va madaniy xotirasi bilan bog‘liq bo‘lib, boshqa tilga tarjima qilinganda ham o‘zining madaniy yukini saqlab qolishga harakat qiladi. Biroq ayrim hollarda to‘liq ekvivalent topilmasligi mumkin, bu esa maqollarning milliy o‘ziga xosligini yanada kuchaytiradi.

Atoqli ot komponentli maqollarning yana bir muhim jihati — pragmatik funksiyasidir. Ular nutqda faqat ma’no ifodalash uchun emas, balki tinglovchiga ta’sir qilish, uni ishontirish yoki ogohlantirish maqsadida ham qo‘llaniladi. Shu sababli maqollar nutqning ekspressivligini oshiradi va kommunikativ samaradorlikni kuchaytiradi. Umuman olganda, atoqli ot komponentli maqollar til tizimida murakkab semantik, madaniy va kognitiv birliklar sifatida qaraladi. Ularni o‘rganish nafaqat tilshunoslik, balki tarix, madaniyatshunoslik va lingvokulturologiya uchun ham muhim ilmiy ahamiyatga ega.

Atoqli ot komponentli maqollarning lingvistik xususiyatlari

Atoqli ot komponentli maqollar tarkibida aniq shaxs nomlari, joy nomlari, tarixiy shaxslar yoki diniy obrazlar qatnashadi. Bunday birliklar maqollarning obrazlilikini kuchaytiradi hamda ularning mazmunini yanada aniqroq ifodalashga xizmat qiladi.

Masalan:

All roads lead to Rome

When in Rome, do as the Romans do

Every Jack has his Jill

Samarqandga borgan non yemay qaytmaydi

Alisherni tanigan — ilmni tanir

Mazkur maqollarda Rome, Jack, Jill, Samarqand, Alisher kabi birliklar atoqli ot komponentlar hisoblanadi.

⁵Ingliz maqollarida atoqli ot komponentlarning tematik guruhleri

Shaxs nomlari bilan bog‘liq maqollar

Ingliz maqollarida shaxs nomlari ko‘pincha umumlashgan inson obrazini ifodalaydi.

O‘zbek maqollarida atoqli ot komponentlarning tematik guruhleri

Tarixiy shaxslar bilan bog‘liq maqollar

O‘zbek maqollarida buyuk allomalar nomi orqali ilm-fan va ma‘rifat targ‘ib qilinadi.

Ingliz va o‘zbek maqollarining qiyosiy tahlili

Ingliz va o‘zbek maqollarini qiyosiy tahlil qilish natijasida quyidagi jihatlar aniqlandi:

Birinchiidan, ingliz maqollarida antik davr va bibliyaviy obrazlar ko‘proq uchraydi.

Ikkinchiidan, o‘zbek maqollarida tarixiy shaxslar hamda geografik nomlar faolroq qo‘llaniladi.

Uchinchiidan, har ikki tilda atoqli ot komponentlar axloqiy-tarbiyaviy mazmuni kuchaytirishga xizmat qiladi.

⁶Xulosa

Xulosa qilib aytganda, ingliz va o‘zbek maqollarida atoqli ot komponentlar xalqning tarixiy tajribasi, madaniy merosi hamda milliy dunyoqarashini aks ettiruvchi muhim til birliklari hisoblanadi. Ularni tematik jihatdan o‘rganish ikki xalq paremiologik tizimidagi umumiylik va farqli jihatlarni aniqlash imkonini beradi. Kelgusida bunday maqollarni lingvokulturologik va semantik jihatdan yanada chuqurroq tadqiq etish muhim ilmiy natijalarga olib kelishi mumkin.

⁵. O‘zbek xalq maqollari. Toshkent: G‘afur G‘ulom nomidagi nashriyot, 2007.

⁶ Fernando, C. Idioms and Idiomaticity. Oxford University Press, 1996.

Foydalanilgan adabiyotlar ro'yxati

1. Mieder, W. Proverbs: A Handbook. Greenwood Press, 2004.
2. Speake, J. Oxford Dictionary of Proverbs. Oxford University Press, 2015.
3. Safarov, Sh. Lingvokulturologiya asoslari. Toshkent: O'zbekiston Milliy Ensiklopediyasi nashriyoti, 2013.
4. Rahmatullayev, Sh. O'zbek tilining izohli frazeologik lug'ati. Toshkent: O'qituvchi, 1992.
5. O'zbek xalq maqollari. Toshkent: G'afur G'ulom nomidagi nashriyot, 2007.
6. Mirzayeva F. "Proverb as an object of linguistic research" World Bulletin of Social Sciences (33), 82-87, 2024.
7. Mirzayeva F. "Contrastive study of proverbs with a hydronom component in English and Uzbek languages" The Peerian Journal (40), 36-38, 2025.